

רשימות שיעורים ולקחי מוסר מתורתו של

רבינו הגדול מרן ראש הישיבה

חכם משה צדקה שליט"א

ראש ישיבת 'פורת יוסף'

ערב יום
הכיפורים
תשפ"ו

ענייני ערב יום הכיפורים ויום הכיפורים ומוצאי כיפור

מצות אכילה בערב כיפור

כתב בספר בן איש חי (ש"א פרשת וילך אות א): אמרו חז"ל (יומא פא): מצוה לאכול בערב יום הכיפורים ולהרבות בסעודה. וכתבו המקובלים ז"ל (פרע"ח שער יוהכ"פ פ"א) שצריך לאכול שיעור שני ימים אם יוכל האדם לאכול כל כך, כדי לתקן יום זה באכילה מה שצריך ליום זה ומה שצריך ליום מחר שהוא יום הכיפורים הקדוש. והאדם יעשה כל מעשיו לשם שמים, והשי"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים. ע"כ.

יותר קל לצום...

הגאון הצדיק רבי שלום שבדרון זצ"ל היה אומר, שיותר קל לצום ביום הכיפורים מאשר לאכול לשם שמים...

התבוננות בטעמי האכילה

ואם יתבונן האדם וילמד הטעמים של מצות האכילה ביום תשיעי ערב יום הכיפורים, תהיה אכילתו במדרגה אחרת לגמרי. [ולהלן בסמוך נתבארו הטעמים].

אמירה בפה מלא שאוכל לש"ש

ולכל הפחות יאמר כן בפה מלא, "הריני אוכל לשם שמים, לקיים מצוה", כי הדיבור פועל הרבה בקדושה (ראה משנ"ב סי' רנ סק"ב), ואף אם הוא לא באמת במדרגה הזו, אתי דיבור ומפיק מחשבה (ראה פלא יועץ ע' דיבור).

ד"ת על שלחנו

ובמיוחד אם יעסוק בדברי תורה על שלחנו, בזה מקדש את האכילה שלו. ומר אבי [מרן חכם יהודה צדקה זצ"ל] הרגיל אותנו בכל סעודה ללמוד את הלימודים שהביא הבן איש חי בספר לשון חכמים בסדר הסעודות של ימות החול, שזה כולל שיר של יום ופיטום הקטורת, ועוד. ואף אם אין רגיל בזה כל השנה, ישתדל בזה לכל הפחות בעשרת ימי תשובה, ובסעודה המפסקת בערב יוה"כ.

שמחה בהגיע זמן הכפרה

והטעם למצות האכילה בערב יום הכיפורים, כתב רבינו יונה ז"ל בספר שערי תשובה (שער ד אות ח): "כי הראה

שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמטו, ויגונותיו לעונותיו", הרי זה דומה לאדם שהיה כולו מלוכלך הרבה ומכניסים אותו לבית המרחץ, כמה שמחה הוא שמח, וזה מראה עד כמה הפריע לו מה שהיה מלוכלך. וגילוי השמחה מראים על ידי שקובעים סעודה מיוחדת בהגיע העת והזמן של המרחץ והכפרה, שביום הכיפורים יתכפרו עוונותיו, ובזה שאוכלים ושמחים אנו מראים כמה חשוב לנו היום הזה שמכפר על עוונותינו, ועד כמה הצטערנו עד כה בצפייתנו לכפרת יום הכיפורים.

קניית מאכלים לצורך סעודה זו לרוב השמחה

ובטור (סי' תרד) הביא על זה דברי המדרש שטרח השליח לקנות דגים לסעודת תשיעי, "והיאך לא אקננו אפילו בעשרה כדי לאוכלו ביום כזה שצונו הקב"ה לאכול ולשתות, ושאונו בטוחים שהקב"ה יכפר לנו עונותינו".

סעודת יו"ט

טעם נוסף כתב רבינו יונה (שם אות ט): "כי בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, כי יגדל וישגא מאד שכר השמחה על המצוות, כמו שנאמר (דברי הימים א כט, יז) 'ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך', ונאמר (דברים כח, מז) 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב', ומפני שהצום ביום הכפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכפורים". ואם כן הרי זו כסעודת יום טוב, שמשלימים אותה קודם כיפור, כי ביום כיפור אי אפשר לקיימה. זו סעודה של שמחה שבה מודים לה' על שנתן לנו את יום הכיפורים.

כדי שיהיה לו כח להרבות בתפלה ותשובה

וטעם שלישי כתב רבינו יונה ז"ל (שם אות י): "למען נחזק להרבות תפלה ותחנונים ביום הכפורים, ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה". והיינו שעל ידי האכילה יהיה לו יותר כח להתפלל ולהתבונן ולשוב בתשובה.

שמחה - ותשובה

ואם מהרהר בתשובה באותה שעה של הכפרות על אחת כמה וכמה, כי זה מעורר יותר לתשובה, שהרי נעשה בתרגול ד' מיתות בית דין, מה שח"ו היה צריך לבוא על האדם המתכפר.

בנחת ללא הפסקה...

אני זוכר שהייתי צעיר, היו עושים כפרות בשכונת בית ישראל, והיה בא השוחט מוקדם באשמורת הבוקר, וגם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל היה שוחט עוד בעודו בחור, ואני זוכר שהייתה אשה בזמן השחיטה בוכה ובוכה, ולא הבינו מדוע כל כך בוכה, עד שהתברר שהסיבה לזה בגלל הרהורי תשובה שראתה השחיטה וכו' והבינה שזה מה שבא תמורתה.

להרהר בתשובה

ועל כן בשעה שעושה הכפרות, יהרהר בתשובה. ואם עושה כפרות לאחרים, יאמר להם "תהרהרו בתשובה!" [אפילו אם עושה לאביו יאמר לו דברי הבן איש חי שיהרהר בתשובה בשעה זו], שיתבוננו שמה שנעשה בעוף הזה, היה צריך להיות להם, ובא העוף תמורתו. אם לא שב בתשובה, מסכן העוף הזה, מה עשה?!... אבל אם על ידי זה מתעורר בהרהורי תשובה, מתקן את העוף.

להכין את התפילות

כתב בספר בן איש חי (ש"א פרשת וילך אות יח): "ויזהר כל אדם לסדר התפלה והסליחות בינו לבין עצמו מקודם יום הכיפורים כדי שיכוין מה שהוא מוציא מפיו, כי קדוש היום לאלהינו, והכל הולך אחר כונת הלב".

וזה דבר חשוב מאוד, להכין היטב את התפלה גם של ראש השנה וגם של יום הכיפורים, ראשית כל הוא לא יבוא להתבלבל ולטעות בתפלה, ועוד, שהוא מבין מה שהוא מוציא מפיו, וכך התפלה בכוונת הלב יותר.

כפי שאת השיעור מכינים, כך גם את התפלה צריכים להכין. ומי שמכין היטב, התפלה היא אחרת לגמרי.

מעלת לימוד תורה ביום הכיפורים

כתב הפלא יועץ (ערך כיפור ד"ה ולכן): "וכתוב בספרים שכאשר יעסוק אדם בתורה ותחנונים ביום הכיפורים שעה אחת, חשוב יותר מיום שלם בשאר הימים".

ובבתי כנסיות של העיראקים לומדים משניות מסכת יומא בליל יום הכיפורים אחרי ערבית.

אבל מצד שני, הגם שיש לנו לשמוח בהגיע זמן כפרתנו, צריכים אנו להזדרז לשוב בתשובה, אלו ימים של תשובה, "עשרת ימי תשובה", עם כל זה שיש שמחה בכיפור, אבל צריך שיהיה "תשובה". אם לא כן, כיצד אתה אומר "עשרת ימי תשובה", אתה משקר?!... כל יום בעשרת ימי תשובה תהרהר ותעשה חשבון נפש, האם עשיתי היום תשובה?!

מצות עשה מיוחדת על התשובה ביום הכיפורים

ובמיוחד ביום כיפור עצמו, רבינו יונה ז"ל (שערי תשובה ש"ב אות יד, שער ד אות יז) כתב שיש מצות עשה מיוחדת לחזור בתשובה ביום הכיפורים, הוא לומד פשט בפסוק "כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל חטאותיכם, לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ל), שהכוונה היא שבגלל שיום הכיפורים הקב"ה מכפר ומטהר, על כן הוא מצווה עלינו "לפני ה' תטהרו", לחזור בתשובה ביום הכיפורים, וזו חיוב ומצות עשה מן התורה.

נפרות בערב כיפור

כתב בספר בן איש חי (ש"א פרשת וילך אות ב): בסיבוב הכפרות יכוין לשם חת"ך, בר"ת זה חליפתך תמורתך כפרתך, וכו'. ועושין בהם כנגד ד' מיתות בית דין לכפר על האדם, ולכן צריך האדם להרהר בתשובה באותה שעה. ע"כ.

נפרות בתרגול ובאשמורת דווקא

אנו נוהגים לעשות כפרות באשמורת בתרגול, ומה שרבותינו נהגו אנו נעשה, והם עשו כפרות בתרגול ובעלות השחר דווקא. ורק מי שאי אפשר לו לקיים כך הוא אנוס [ויעשה כפרות בכסף]. אבל הכל תלוי ברצון, אם יש רצון - אפשר לעשות הכל. גם אם קשה למצוא שוחט בשעה כזו, וזה עולה כסף וכו', הכל תלוי ברצון.

עצה טובה לכפרה

מנהג הכפרות זה לא מצוה, זה עצה טובה להתכפר על עוונותינו. שחיטה של העוף זה מצוה, כיסוי הדם זה מצוה, אבל לא עצם ה"כפרות". הם רק עצה לנו לכפרה על עוונותינו. וזהו שמדגיש כאן הבן איש חי שבשעת הכפרות צריך האדם להרהר בתשובה, הרהורי תשובה זה מצוה. ועל פי הסוד לימדנו כאן הבן איש חי שיש ענין ומעלה גם בעצם הכפרות והשחיטה, "למתק הגבורות" וכו' [הובא להלן בסמוך].

הרהור בתשובה בזמן הכפרות

וכדאי לקרוא תהלים אחר כך עד חצות לילה, שיהיה ניעור בנקודת חצות, שהוא שעת רצון ביותר¹.

ובפרט שתהלים קורעים כל המסכים, ועל כן טוב לקרוא תהלים בראש השנה וביום הכיפורים.

מוצאי יום הכיפורים - תפלות על כלל ישראל²

ב"ה זכיננו להתפלל תפלות יום הכיפורים, וכמה שבח זה שכל כך הרבה קהילות ובתי כנסיות כולם מתכנסים ומתפללים להשי"ת, ובפרט צריך לעורר על ריבוי תפלות בשנה זו שהמצב בכל העולם חמור, ה' ישמור, צריכים להתפלל על כל עם ישראל בכל העולם. והרמב"ם (הל' תעניות פ"א ה"א) כתב שתפלה בעת צרה, היא תפלה מדאורייתא. ועל כן צריך להתפלל על כל כלל ישראל, כמה חיילים מסכנים נזרקים באש, צריך להתפלל עליהם.

המצב מאוד קשה, "חבלי משיח", יש צרות רבות, אף אחד לא יודע מה יקרה, כל אומות העולם כנגדנו, וכאשר אומרים תהלים אחר התפלה ישתדל לומר בהתעוררות, כי זה תפלה על כלל ישראל, וזהו חיוב מדאורייתא להתפלל בעת צרה, יבקש על כלל ישראל ועל חיילי ישראל, ויהי רצון שננצל מכל אויבנו ומכל מבקשי רעיתנו, ושננצל מחבלי משיח, והעצה לזה מה שאמרו בגמרא (סנהדרין צח:) מה יעשה אדם וינצלו מחבלו של משיח - יעסוק בתורה ובגמילות חסדים³.

מעלת לימוד התורה במוצאי כיפור

לימוד התורה במוצאי יום כיפור הוא חשוב מאוד, זה מראה שאנו ממשיכים את העבודה של הימים הללו, עם כל ההתאמצות באים ללמוד תורה, וזה סגוריא גדולה. ועוד, שהלימוד תורה הזה מזוכך יותר, כי זה אחרי כפרת העוונות, וזה תורה בלי עוונות.

ימים של אהבה ומבחן

עד עכשיו היו ימים של "יראה", ומעתה מתחילים ימים של "אהבה". והימים הללו הם "ימי מבחן" לאדם, כל אחד מקבל קבלות בכיפור, ובימים אלו בודקים אותו, בודקים מה הוא קיבל ואם שיפר הנהגתו. ביום כיפור עשה וידוי על מה שכעס, על דברים בטלים, עכשיו המבחן לראות כיצד אתה מתנהג. זה המבחן.

לימוד מוסר בימים אלו

העיקר שיקבל קבלות טובות גם אחרי כיפור. וכדאי שנקבל עלינו [לפחות] עד אחרי סוכות ללמוד כל יום מוסר, כל אחד לפי יכולתו, העיקר שלא יעבור עלינו יום אחד בלי מוסר, שלא תברח מאיתנו כל היראה של הימים הנוראים.

תורה תבלין - מוסר

החיד"א זצ"ל (ברכי יוסף או"ח סי' א אות ט) מביא שקיבל מרביתו כי מה שאמרו חז"ל (קידושין ל:) כי "תורה" היא תבלין ליצר הרע, הכוונה היא על לימוד מוסר. [ז"ל החיד"א (שם): וקבלתי כי בכלל מה שאמרו ז"ל (קידושין ל:) דתורה תבלין ליצה"ר, הוא תוכחת מוסר מרז"ל קמאי ובתראי. ע"כ].

ספרי מוסר בישיבה

כשנתייסדה ישיבת פורת יוסף בגאולה נכנס הגאון רבי ניסים אלישר זצ"ל, ושאל מיד, "יש ספרי מוסר?!" - אין?! לכו עכשיו תקנו ספרי מוסר!

קבלה שתתפוס

כל יום השכמנו לסליחות, ועשינו תשובה, וצריך כל אחד לקבל בעשרת ימי תשובה או ביום כיפור איזה קבלה [או יותר] שתתפוס אותו אחר כך.

¹ כתב הכף החיים (סי' תריט אות נ) על דברי הש"ע שם (ס"ו) שכתב נוהגין ללון בבית הכנסת, כתב הכף החיים בזה"ל: וכן היה מנהג האר"י ז"ל להיות ניעור כל ליל יום הכפורים ועוסק בתורה, כמו שכתב בשער הכוונות שם. והלבוש כתב שבזמן הזה שאנחנו נוהגין להתפלל ולומר סליחות ותחנונים כל היום יותר הגון שילך לישן בביתו על מטתו כדי שישן שינת קבע ויוכל להתפלל ולהתחנן למחר ביום בכוונה שלימה, וכו'. והשלחן גבוה (אות יב) כתב דמנהגו לשכב בבית הכנסת בלילה הזה ולקרוא ספר תהלים כולו, ומסכת יומא, ובזוהר באדרא רבא, ולישן בחצי הלילה מעט מתוך דברי תורה להגן מטומאת קרי, יעו"ש. וכן כתב החיד"א בספר מורה באצבע (אות רעד) דנכון לומר אחר ערבית ספר תהלים כולו, ויאמר בין ספר לספר פזמוני שבעה כורתי ברית כמו שאומרים באור הושענא רבא ממש, ואחר כך אם יוכל ללמוד האדרא זוטא, עכ"ל. והיינו שישתדל להיות לומד עד קרוב לחצות, וקודם חצות כמו רביע שעה יאמר סדר קריאת שמע על המטה כמו שאר הלילות כמבואר במקומו (לעיל סימן רלט), ואחר כך בהגיע חצות יאמר ברכות השחר כנהוג, ואחר כך פתיחת אליהו הנביא, וגם ילמוד איזה דבר, ואחר כך ישן כדי שיוכל להתפלל ביום בכוונה. ואם לא יוכל לעשות סדר זה בתחלת הלילה יעשה אחר חצות, ורק שישתדל עד מאד להיות ניעור בנקודת חצות ממש יותר משאר הלילות יען כי קדושתו גדלה עד מאד, וגם כי הוא בחינת פנימיות לכל מה שנעשה מראש השנה עד היום כידוע ליודעי ח"ן. ועל כן גם מי שאינו יכול להיות ניעור לא בחצי לילה ראשונה ולא באחרונה מחמת איזה סיבה או כגון החזנים, לפחות יהיה נזהר להיות ניעור בנקודת חצות, ויאמר ברכות השחר ופתיחת אליהו הנביא ומשנה של מסכת יומא וספר א' של תהלים עם יהיה רצון תחלה וסוף, וחוזר לישן. ועיין לעיל סימן רלח אות ג, ע"כ.

² מכאן מתוך דברים שנאמרו בשיעור במוצאי יום כיפור תשפ"ד, אור לי"א תשרי, בתוספת מדברים שנאמרו אור לי"ג תשרי, תשפ"ד לפ"ק, וראה הערה הבאה.

³ א"ה, דברים אלו כנבואה ממש, כי נאמרו במוצאי כיפור ובחג סוכות, וגם באושפיזין דרעיא מהימנא משה רבינו ע"ה מאוד בכה בדמעות ממש על הגזירות, ויהי לפלא, לפי שלא היה איזה דבר חריג בימים אלו, ובעוה"ר בשמחת תורה התברר גודל האסון הנורא בדרום הארץ, לתקפ"ן.

והטעם לזה שיהיה המשכיות מיום הכיפורים למצות הסוכה, כי מצוה גוררת מצוה. ואין הכי נמי אם יש ביכולתו גם לבנות כל הסוכה מיד במוצאי יום הכיפורים, הכי טוב.

וכתב הכף החיים (סי' תרכד אות לה) דבר חידוש, וז"ל: ואם קשה עליו להתחיל בעשיית סוכה במוצאי יום הכפורים מחמת התענית והתפילות או מפני שאינו מורגל לעסוק בעשיית סוכה בעצמו מאיזו סיבה, לפחות ידבר מענייני סוכה עם בני ביתו, ע"כ. והיינו שאפילו עסק ב"דיבור" גם כן מראה בזה חביבות המצוה והוא בכלל "המדקדקים". ואם כן כאן שמדקדקים לבוא לשיעור מיד במוצאי כיפור... יוצאים ידי חובה בעצם הדיבור והלימוד של ההלכות הללו.

[מספרים על החפץ חיים זצ"ל, שבזקנותו לקח אשה שניה, וכאשר בא לבנות הסוכה, עשתה לו בעיות... שלא יבנה כאן אלא שם וכו' וכו', והחפץ חיים שמע בקולה].

והנה הרמ"א (ס"ס תרכד) כתב שהמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום כיפור בעשיית הסוכה, ונתן הרמ"א הטעם לזה "כדי לצאת ממצוה אל מצוה", ולהלן (סי' תרכה) כתב הרמ"א לתקן המצוה מיד לאחר יום כיפור, ונתן טעם וסיבה לדבר "דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה", והנפקא מינה בזה היא לגבי ארבעת המינים, האם צריך להתעסק מיד במוצאי כיפור, דלפי הטעם "כדי לצאת ממצוה אל מצוה", הרי יוצאים ממצוה אל מצוה על ידי הסוכה, אבל לפי הטעם "דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה", טעם זה שייך נמי כלפי ארבעת המינים.

וכך נקט להלכה בכף החיים (סי' תרכה אות ד) "כשם שמצוה לעסוק בסוכה מיד אחר יום הכיפורים, כך מצוה אחר יום הכיפורים להתעסק בהכנת הלולב ומינוי", והוא לפי הטעם של הרמ"א (סי' תרכה) שמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה, שהרי כבר יצא מביתו לתפלה, ואחרי התפלה יכול מיד לקנות, ואם כן לא יתעכב בזה, וכן כתב הכף החיים (ס"ס תרכד אות לו) "ביום י"א אחר תפלת שחרית קודם שיאכל יקנה דבר מצוה, לולב או אתרוג אם אפשר".

וכך היו נוהגים שאחרי תפלת שחרית, היו הולכים מיד לקנות, והיו קונים "הדסים", כי לולב ואתרוג צריך יותר בחינה ובדיקה וכו', אבל "הדסים" אפשר למצוא בקלות יותר, ועל כן מצוה הבאה לידו אל יחמיצנה, ומיד אחר שחרית ביום י"א תשרי יקנה הדסים.

להזדרז בבניית ועסק הסוכה וד' מינים

כתב הרמ"א ז"ל בהגה (או"ח סי' תרכד ס"ה): "והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום כיפור בעשיית הסוכה, כדי לצאת ממצוה אל מצוה", ומבואר כי המדקדקים מיד במוצאי כיפור מתחילים בעשיית הסוכה.

אולם הרמ"א להלן (סי' תרכה ס"א) כתב: "ומצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כיפור, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה", וכאן מבואר שאינו דין של "המדקדקים", וצ"ב, וגם צ"ב מדוע כפל הרמ"א דין זה.

וכתב המשנה ברורה (סי' תרכה סק"ב) לחלק, דמה שכתב הרמ"א (ס"ס תרכד) שהמדקדקים מתחילים מיד במוצאי כיפור, היינו בלילה, מיד במוצאי כיפור, אבל אין בונים כל הסוכה, אלא "התחלה בעלמא" וכלשון הרמ"א (הנ"ל) שהמדקדקים "מתחילים" במוצאי כיפור, אבל דברי הרמ"א (סי' תרכה ס"א) הוא לגבי המשך וסיום בניית הסוכה, שיהיה מיד אחרי כיפור, והוא מדין מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.

וחילוק נוסף כתב המשנה ברורה (שם), דמה שכתב הרמ"א (ס"ס תרכד), להתחיל במוצאי כיפור, הוא לגבי "המדקדקים" שיתחילו מיד במוצאי כיפור לעסוק בעסק בניית הסוכה, ומה שכתב הרמ"א (סי' תרכה) הוא לגבי מי שאינו מן "המדקדקין", שביום המחרת אחר היציאה מבית הכנסת יתחיל ויגמור כולה אם אפשר.

ובאמת יש לדקדק לשון הרמ"א, שלגבי דין המדקדקים כתב "מתחילים מיד במוצאי כיפור", והיינו עוד בלילה מיד אחר צאת יום כיפור, אבל להלן כתב רמ"א (סי' תרכה) "מצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כיפור", וממה שכתב "לאחר יום כיפור", משמע יום למחרת. והוא כמ"ש המשנ"ב בחילוק הראשון. וכן כתב כף החיים (סי' תרכד ס"ק לה סי' תרכה סק"ד), שהעיקר להתחיל דבר מה בלילה, ולמחרת ישלים כל שאר בניית הסוכה.

וכתב בספר בן איש חי (ש"א פרשת וילך אות כג) שאחר הסעודה אחרי יום כיפור, יברך ברכה אחרונה על סעודתו, "ויקום בזריזות לעשות איזה הכנה לסוכה".

דקדק הבן איש חי שיעשה "איזה הכנה לסוכה", כי לבנות כל הסוכה אחרי העייפות של הצום, והכבדות של האכילה שלאחריו, זה קשה, אבל לפחות שיתחיל "איזה הכנה לסוכה", אפילו משהו קטן כהוצאת כלי הסוכה והכנתם לקראת בניית הסוכה.